

POGLAVLJE 2

KONKURENTNOST BALKANSKIH ZEMALJA: UTICAJ RAZLIČITIH FAKTORA

Jelena Minović¹
Marija Lazarević-Moravčević²

Apstrakt

Rad analizira uticaj stranih direktnih investicija, korupcije, političke stabilnosti i privrednog rasta balkanskih zemalja, na njihovu konkurentnost. Sprovedena je korelaciona i komparativna empirijska analiza za period: 2006-2014, za sve balkanske zemlje. Slovenija prema konkurentnosti prednjači na Balkanu, dok Srbija zajedno sa Albanijom i Bosnom i Hercegovinom spada u kategoriju zemalja sa najmanjom prosečnom konkurentnošću, u posmatranom periodu. Različiti faktori u pojedinim zemljama utiču na njihovu konkurentnost. Rezultati pokazuju da na konkurentnost Slovenije utiče dobra kontrola korupcije i politička stabilnost. U Hrvatskoj veći priliv stranih investicija i veći privredni rast povećavaju konkurentnost. Uzrok slabe konkurentnosti BiH jeste visoka korupcija. U Makedoniji na konkurentnost utiču SDI-e, korupcija i politička nestabilnost, a konkurentnost Grčke zavisi od korupcije, političke stabilnosti i privrednog rasta. U Bugarskoj na konkurentnost utiču SDI-e i politička stabilnost, dok u Turskoj samo faktor političke stabilnosti doprinosi konkurentnosti. U Rumuniji i Albaniji po jedan faktor doprinosi konkurentnosti ovih zemalja, a to je SDI-e i privredni rast, respektivno. U Srbiji nijedna ispitivana promenljiva statistički značajno ne utiče na njenu konkurentnost. Agregiranjem podataka za ceo Balkan, vidi se u svim godinama posmatranog perioda da postoji izražena korupcija i politička nestabilnost. Rezultati pokazuju da postoji negativna veza između priliva SDI-a i konkurentnosti Balkana, zatim postoje pozitivne veze između SDI-a i rasta BDP-a i između faktora kontrole korupcije i političke stabilnosti. Sledstveno svemu rečenom, zaključuje se da opažena visoka korupcija i davanje subvencija stranim

¹ dr Jelena Minović, naučni saradnik, Institut ekonomskih nauka, Beograd, e-mail: jelena.minovic@ien.bg.ac.rs.

² dr Marija Lazarević-Moravčević, docent, Beogradska bankarska akademija - Fakultet za bankarstvo, osiguranje i finansije, Beograd, e-mail: marija.lazarevic@bba.edu.rs.

investitorima na dugi rok ne doprinosi konkurentnosti ni pojedinačnih balkanskih zemalja, niti Balkana kao celine.

Ključne reči: *nacionalna konkurentnost, strane investicije, korupcija, politička stabilnost, ekonomski rast.*

UVOD

Pojam nacionalne konkurentnosti uključuje sposobnost prodaje, sposobnost privlačenja stranih direktnih investicija i sposobnost prilagođavanja, a to sve vodi do sposobnosti zarade (Trabold, 1995). Nacionalnu konkurentnost definiše i Porter (1990) i ukazuje na to da je ekonomski cilj svake nacije da ima rastući životni standard meren kao nacionalni prihod po glavi stanovnika, pri čemu životni standard zavisi od produktivnosti. Herciu (2013) nalazi da međunarodna konkurentnost generiše veliki broj izazova zbog toga što stvara veću profitabilnost preduzeća, blagostanje za građane, održiv prosperitet za ekonomiju jedne zemlje. Kovačić (2007) naglašava da je ekonomski prosperitet zemalja povezan sa njihovom sposobnošću da generišu ili privuku ekonomske aktivnosti.

Sa globalizovanom proizvodnjom i trgovinom, konkurentnost pojedinih zemalja je postala glavna odrednica (IFC, 1997). Tokom poslednjih nekoliko decenija, svetska ekonomija doživljava povećanje priliva stranih direktnih investicija (SDI). Na primer, svetski priliv SDI-a je rastao po stopi od preko 20% u 1980-tim i skoro 40% od kasnih 1990-ih godina. Carkovic i Levine (2002) navode da su SDI-e znatno porasle od 1980-tih godina i ističu da su mnoge zemlje ponudile posebne podsticaje i subvencije za privlačenje stranog kapitala. To je uostalom i slučaj Srbije, kao i ostalih zemalja u razvoju. Lee i Tcha (2004) smatraju da su strane direktne investicije generatori konkurencije. Literatura koja se bavi uticajem SDI-a na različite promenljive kao što su konkurentnost, korupcija, ekonomski rast, politička stabilnost i druge, je veoma opširna. Minović (2016) je prikazala detaljan pregled literature o uticaju SDI-a na različite promenljive kao što su privredni rast, korupcija i politički rizik. U literaturi postoje podeljena mišljenja da li SDI-e dovode ili ne do ekonomskog rasta zemlje primaoca, zatim da li SDI-e pospešuju ili smanjuju korupciju i političku stabilnost u zemlji primaocu. Stoga, je i namera u ovom radu da se vidi da li promenljive kao što su SDI, korupcija, politička stabilnost i privredni rast doprinose ili ne konkurentnosti zemlje.

Kako bismo dali odgovor zašto je jedna balkanska zemlja konkurentnija od druge, cilj rada je bio da se ispita uticaj različitih faktora kao što su strane direktne

investicije, korupcija, politička stabilnost i privredni rast svake od zemalja, na konkurentnost. Razlog zbog kojeg su izabrani određeni faktori, leži u činjenici da pojedinačne promenljive manje ili više utiču na konkurentnost i pojedinačno su ispitivane u literaturi.

Podaci korišćeni za empirijsku analizu su podaci Svetskog ekonomskog foruma (za indeks globalne konkurentnosti) i podaci Svetske banke (podaci za SDI-e i rast BDP-a, pokazatelje političke stabilnosti i kontrole korupcije) za period: 2006-2014. i za sve balkanske zemlje. U radu su sprovedene korelaciona i komparativna analiza i utvrđen je stepen statističke značajnosti korelacionog koeficijenta između pojedinih promenljivih za svaku balkansku zemlju. Potom, agregiranjem podataka, Balkan je posmatran kao jedinstvena teritorija, te je izvršena empirijska analiza pojedinih promenljivih i za ceo Balkan po godinama u posmatranom periodu.

Rad se sastoji od uvoda predstavljenog u prvoj glavi, pregleda literature koji je dat u drugoj glavi, u trećoj i četvrtoj glavi su sumirani empirijski rezultati korelacione analize za svaku balkansku zemlju i za ceo Balkan, respektivno. U četvrtoj glavi utvrđeno je koji faktor najviše utiče na konkurentnost pojedinih balkanskih zemalja i Balkana u celini. U petoj glavi je dat zaključak rada.

PREGLED LITERATURE

Radovi koji se bave nacionalnom konkurentnošću su: Berger i Bristow (2009), Berger (2008), Reiljan et al. (2000) i Aiginger (1998). Herciu (2013) analizira konkurentsku prednost Rumunije i nalazi da je Rumunija u nezavidnom položaju što se tiče konkurentne prednosti u poređenju sa Evropskom unijom. Takođe, Đuričin et al. (2013) se bave analizom nacionalne konkurentnosti Srbije, pri čemu uzimaju u obzir različite indikatore u okviru institucionalnog i makroekonomskog okruženja, kao i faktore povećanja efikasnosti. Lovrinčević et al. (2008) analizira nacionalnu konkurentnost Hrvatske, dok se Kovačić (2007) bavi konkurentnošću Slovenije. Na primer, Gomezelj i Mihalič (2008) primenjuju različite modele da bi procenili konkurentnost Slovenije kao turističke destinacije. Stošić i Erić (2012) naglašavaju da bi brojne strukturne promene u ekonomskoj sferi Srbije dovele do povećanja konkurentnosti zemlje. Hunya (2000) pokazuje da što je bilo više SDI-a to su i strukturne promene bile brže najpre u Mađarskoj, a zatim i u Češkoj i Poljskoj. Barry (2000) analizira vezu između SDI-a i troškova konkurentnosti za ekonomiju Irske. Stošić i Minović (2014) analiziraju i upoređuju zemlje zapadnog Balkana na osnovu statističkih indikatora i pokazatelja svetskih institucija. Glavni nalaz ovih autora jeste da relativna pozicija zemlje u regionu zapadnog Balkana ne

može biti određena samo jednom metodologijom ili jednim kriterijumom, već je poželjno uključiti više faktora i sprovesti višekriterijumsku analizu. Upravo je i ovaj nalaz dobar osnov za ostvarivanje glavnog cilja ovog rada, a to je da se ispita uticaj različitih faktora na konkurentnost pojedinih balkanskih zemalja. Kada je u pitanju poređenje balkanskih zemalja po različitim faktorima, onda bi trebalo izdvojiti radove: Milunovich i Minović (2014) za poređenje po nivou likvidnosti, Minović i Erić (2016) za poređenje po visini političkog rizika, Stošić i Minović (2014) za višekriterijumsko poređenje, dok Minović (2011) opisuje problematiku merenja likvidnosti na balkanskim tržištima.

Gugler i Brunner (2007) razmatraju efekte SDI-a na nacionalnu konkurentnost, dok Hunya (2000) razmatra uticaj SDI-a na međunarodnu konkurentnost u zemljama centralne i istočne Evrope. Preciznije, Hunya (2000) analizira pet tranzicionih zemalja Estoniju, Češku Mađarsku, Poljsku i Sloveniju. Odabir zemalja autor je izvršio prema BDP-u po glavi stanovnika, prilivu SDI-a i ekonomskoj transformaciji. Pozitivnu vezu između priliva SDI-a i različitih komponenta međunarodne konkurentnosti Hunya (2000) je našao i na agregatnom i na sektorskom nivou. Dodatno, Hunya (2000) nalazi da aktivnost stranog sektora u proizvodnji povećava međunarodnu konkurentnost. Uticaj SDI-a u Kini na ekonomski rast i povećanje konkurentnosti je analizirao Xiaojuan (2002), dok je konkurentnost SDI-a u pod-saharskoj Africi i zemljama u razvoju analizirana u radu Razafimahefa i Hamori (2005). Lee i Tcha (2004) smatraju da SDI-e igraju važnu ulogu u poboljšanju faktora proizvodnje i akumulacije kapitala u zemlji primaocu, i da su SDI-e generatori konkurencije. Clipa (2011) nalazi da SDI-e poboljšavaju konkurentsku poziciju Kine.

Porter (1994) analizira konkurentnost na nivou firmi. Cantwell i Barnard (2008) analiziraju uticaj SDI-a na konkurentnost firmi u novonastalim tržištima. Radovi koji se bave konkurentnošću na nivou firmi su radovi Ajitabh i Momaya (2004), Malmberg et al. (1996), dok se sa konkurentnošću malih i srednjih preduzeća bave sledeći autori: Singh et al. (2009), Singh et al. (2008), Bianchi i Noci (1998), Bennett (1998), Lazarević-Moravčević (2014) i Lazarević-Moravčević et al. (2014). Lazarević-Moravčević (2014) razmatra inovacione potencijale malih i srednjih preduzeća u Srbiji, dok Lazarević-Moravčević et al. (2014) analizira i specificira strategije konkurentnosti i upravljanja u malim i srednjim preduzećima Srbije.

Hämäläinen (2003) detaljno analizira nacionalnu konkurentnost i ekonomski rast. Ovaj autor empirijski analizira 22 zemlje OECD-a u 1980-im i 1990-im godinama i pokazuje da su efikasne vlade koje su orijentisane na rast značajno doprinele ekonomskom uspehu svojih zemalja (Hämäläinen, 2003). Istraživanje WIPR (2013)

pokazuje da se priliv SDI-a smanjuje u evropskim zemljama koje su u razvoju u 2013. godini. Prema ovom istraživanju, u 2012. priliv SDI-a je u padu zbog slabog rasta u Evropi i negativnog uticaja evrozona i recesije na tokove SDI-a u jugoistočnoj Evropi. Međutim, oporavak se očekuje u 2015. godini, jer resursima bogate zemlje ostaju i dalje atraktivne za investitore posebno sa stanovišta cene dobara i usluga (WIPR, 2013). Busse i Hefeker (2007) pokazuju da su strani investitori veoma osetljivi na promene u političkoj stabilnosti i okruženju u kome vlada radi. Osnovna demokratska prava, kao što su građanske slobode i politička prava, koja su bitna za multinacionalne kompanije koje posluju u zemljama u razvoju, utiču na tokove SDI-a (Busse i Hefeker, 2007). Bekaert et al. (2014) ističe da je ocena političkog rizika za strane investitore ključna za donošenje investicionih odluka. Rezultati Asteriou i Price (2001) ukazuju da postoji statistički značajna korelacija između političke nestabilnosti i ekonomskog rasta u Velikoj Britaniji. Preciznije, ovi autori pokazuju negativan efekat političke nestabilnosti na rast i pozitivan efekat na rast nezvesnosti. Campos i Nugent (2002) empirijski testiraju uzročnu relaciju između političke nestabilnosti i ekonomskog rasta.

Vežu između konkurentnosti i korupcije razmatraju Laffont i N'Guessan (1999). Ovi autori razvijaju model i nalaze relaciju između korupcije i konkurentnosti na afričkim podacima (Laffont i N'Guessan, 1999). Lambsdorff (2003) proučava kako korupcija utiče na tokove kapitala i BDP. Korupciju u tranzicionim balkanskim zemljama su ispitivali Goel i Budak (2006) i Budak i Rajh (2013). Nalazi ovih autora pokazuju da sve balkanske zemlje imaju visok nivo korupcije. Sa druge strane, Cuervo-Cazurra (2008) pokazuju da zemlje u tranziciji pokazuju visok nivo korupcije i takođe visok nivo priliva SDI-a. Međutim, Cuervo-Cazurra (2008) tvrdi da se tu radi o nekoj vrsti korupcije koja utiče na SDI-e u zemljama u tranziciji. Takođe smo svedoci koruptivnog delovanja vlada kako u Srbiji tako i u ostalim zemljama u regionu, u pogledu davanja subvencija stranim investitorima, što konvergira sa stavom Cuervo-Cazurra (2008).

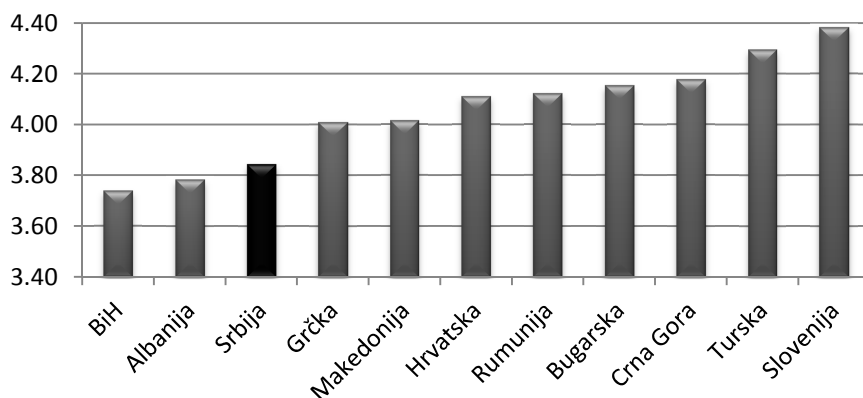
KONKURENTNOST: EMPIRIJSKI REZULTATI

Indeks konkurentnosti

Indeks globalne konkurentnosti (engl. *Global Competitiveness Index*, GCI) Svetskog ekonomskog foruma (engl. *World Economic Forum*, WEF) služi da se oceni konkurentnost 140 ekonomija, pružajući uvid u njihovu produktivnost i prosperitet. Javno dostupni podaci o ovom indeksu predstavljaju sveobuhvatnu procenu nacionalne konkurentnosti u svetu. Za empirijsku analizu korišćeni su

podaci za GCI indeks (WEF, 2016a, 2016b) i predstavljene su vrednosti ovog indeksa za sve zemlje Balkana u periodu: 2006-2016, na grafikonu 1. Vrednost indeksa konkurentnosti kreće se u rasponu od 1 (najlošija) do 7 (najbolja).

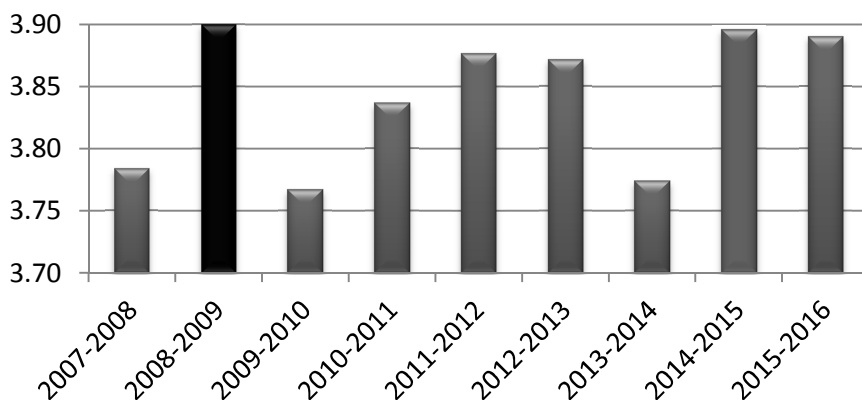
Grafikon 1. Prosečne vrednosti globalnog indeksa konkurentnosti za balkanske zemlje u periodu: 2006-2016.

Izvor: Autorski proračun na osnovu podataka WEF (2016a, 2016b)

Tokom posmatranog perioda Slovenija (4,38) je prednjačila po prosečnoj vrednosti indeksa konkurentnosti. Sledi je Turska, dok Crna Gora, Bugarska, Rumunija, Hrvatska, Makedonija i Grčka spadaju u srednju kategoriju po prosečnoj vrednosti GCI indeksa tj. po konkurentnosti. Srbija, Albanija i Bosna i Hercegovina spadaju u kategoriju zemalja sa najmanjom prosečnom konkurentnošću na Balkanu. Naime, Bosna i Hercegovina (3,74) ima najnižu prosečnu vrednost GCI od svih balkanskih zemalja, samima tim ima najslabiju konkurentsku prednost. Nešto bolju vrednost od BiH ima Srbija (3,84), ali i dalje je to veoma slab skor u odnosu na ostale balkanske zemlje (videti Grafikon 1).

Grafikon 2. Vrednost GCI za Srbiju u periodu: 2007-2016. godina

Izvor: Autorski proračun na osnovu podataka WEF (2016a, 2016b)

Na Grafikonu 2 predstavljene su vrednosti za globalni indeks konkurentnosti za Srbiju u periodu: 2007-2016. godina. U 2008-2009 Srbija je imala najveću GCI vrednost (3,90), dok je najnižu GCI vrednost (3,77) imala 2009-2010. Moguće je opaziti da su vrednosti za Srbiju, 2014-2015 i 2015-2016 dosta bliske vrednosti GCI iz 2008-2009 i iznose oko 3,89.

Strane investicije, korupcija, politička stabilnost i ekonomski rast na Balkanu

Značajno je razmotriti različite faktore koji potencijalno utiču na to da jedna zemlja bude konkurentnija od druge. Stoga, razmatramo uticaj stranih direktnih investicija, kontrole korupcije, političke stabilnosti i ekonomskog rasta na konkurentnost. Korišćeni su javno dostupni podaci za SDI-e i rast BDP-a (World Development Indicators)³, i za pokazatelje političke stabilnosti i kontrole korupcije (Worldwide Governance Indicators)⁴ za period: 2006-2014, u balkanskim zemljama. U tabeli 1 predstavljene su prosečne vrednosti pojedinih promenljivih i njihove standardne devijacije, pri čemu su podaci agregirani za ceo Balkan.

³ WDI (2016) su podaci koje prikuplja Svetska banka od zvanično priznatih međunarodnih izvora. Oni sadrže pokazatelje razvoja i uključuju nacionalne, regionalne i globalne procene.

⁴ Inače, WGI sadrži agregirane i pojedinačne indikatore za 215 zemalja i teritorija tokom perioda 1996-2014 (WGI, 2015).

Tabela 1. Prosečne vrednosti stranih direktnih investicija, kontrole korupcije, političke stabilnosti i rasta BDP-a za ceo Balkan u periodu: 2006-2014.

Balkan	SDI (% BDP-a)	St.Dev. (SDI)	KK	St.Dev. (KK)	PS	St.Dev. (PS)	Rast BDP-a	St.Dev. (BDP)
2006	9,03	7,35	-0,11	0,46	0,00	0,60	6,07	1,30
2007	10,67	9,02	-0,15	0,46	0,02	0,60	6,40	1,81
2008	8,28	6,21	-0,13	0,39	0,17	0,64	4,44	2,76
2009	6,93	10,22	-0,13	0,41	0,06	0,61	-3,40	3,79
2010	4,56	5,15	-0,15	0,37	-0,12	0,63	1,39	3,55
2011	4,83	3,97	-0,14	0,39	-0,14	0,66	1,48	4,10
2012	3,84	4,03	-0,15	0,39	-0,12	0,65	-0,86	2,72
2013	3,74	3,20	-0,15	0,37	-0,08	0,61	1,63	2,30
2014	3,89	3,27	-0,11	0,32	0,10	0,48	1,54	1,58

Izvor: Autorski proračun na osnovu podataka WDI (2016) i WGI (2015).

Iz tabele 1 moguće je opaziti da je najveći neto priliv SDI-a (u procentima BDP-a) bio 2007. godine na Balkanu. Posle 2007. nastupanjem globalne ekonomske krize neto priliv SDI-a značajno opada i do 2014. je na niskom nivou na celoj teritoriji balkanskog poluostrva. Nestabilnost priliva SDI-a (u procentima BDP-a) je bila najviša 2009. godine, a zatim 2007. i 2006., pa 2008., respektivno na celom Balkanu (videti vrednosti za standardne devijacije u tabeli 1). Najniža nestabilnost priliva SDI-a (u procentima BDP-a) je bila 2013. godine posmatrajući ceo Balkan.

Prosečne vrednosti indikatora kontrole korupcije i političke stabilnosti takođe su predstavljene u tabeli 1. Politička stabilnosti je mera percepcije verovatnoće političke nestabilnosti ili politički motivisanog nasilja uključujući i terorizam. Vrednost ovog indikatora, kao i indikatora kontrole korupcije, se kreće u rasponu od -2,5 (najniža politička stabilnost/kontrola korupcije) do 2,5 (najviša politička stabilnost/kontrola korupcije) (WGI⁵, 2016). Agregirajući podatke za ceo Balkan može se zaključiti da je 2008. godina bila politički najstabilnija, a potom 2014., dok je politički najnestabilnija bila 2011. godina. Najveća nestabilnost indikatora političke stabilnosti je bila 2011. i 2012. godine, dok je ovaj indikator bio najmanje nestabilan 2014. godine. Generalno gledano ceo balkanski region ima slabu kontrolu korupcije i nisku političku stabilnost, u celom posmatranom periodu.

⁵ Kaufmann et al. (2010) detaljno objašnjavaju metodologiju proračuna indikatora političke stabilnosti i kontrole korupcije, kao i ostalih indikatora sadržanih u Worldwide Governance Indicators (WGI) (Minović, 2016).

Štaviše, prosečna vrednost faktora kontrole korupcije za ceo Balkan je u svim godinama negativna. Nestabilnost indikatora kontrole korupcije je najviša 2006. i 2007. godine, a najniža 2014. godine na Balkanu.

Dodatno, najviši rast BDP-a je bio 2007., pa 2006. godine (pre globalne finansijske krize), dok je najniži rast BDP-a bio 2009., pa 2012. godine. Štaviše, u ovim godinama je zabeležen negativan rast za ceo Balkan, te se može govoriti o padu BDP-a 2009. i 2012. Niske vrednosti rasta (ispod 2%) su zabeležene 2010., 2011., 2013. i 2014. godine. Najviša nestabilnost rasta BDP-a je bila 2011., pa 2009. godine, dok je najniža nestabilnost rasta BDP-a bila 2006. godine (videti vrednosti za standardne devijacije u tabeli 1).

UTICAJ RAZLIČITIH PROMENLJIVIH NA KONKURENTNOST

Balkanske zemlje, konkurentnost i različiti faktori

Pomoću podataka za SDI-e, kontrolu korupcije, političku stabilnost i privredni rast, izračunata je prva mera korelacije između pomenutih faktora i indeksa konkurentnosti za svaku balkansku zemlju. Rezultati su prikazani u Tabeli 2. U Tabeli 2 su prikazane i prosečne vrednosti indeksa konkurentnosti i njihove standardne devijacije za sve balkanske zemlje. Najveću prosečnu konkurentnost ima Slovenija, a najmanju BiH. Najveću nestabilnost konkurentnosti ima Albanija (standardna devijacija je 0,21), dok najmanju nestabilnost konkurentnosti ima Srbija (standardna devijacija je 0,05).

Tabela 2. Prosečne vrednosti indeksa konkurentnosti za svaku balkansku zemlju i njihova standardna devijacija. Korelacioni koeficijent između indeksa konkurentnosti, stranih direktnih investicija, kontrole korupcije, političke stabilnosti i rasta BDP-a

Period: 2006-2014	Prosečne GCI	St.Dev. GCI	ρ (GCI,SDI)	ρ (GCI,KK)	ρ (GCI,PS)	ρ (GCI,gBDP)
Slovenija	4,40	0,11	0,03	0,89 ^{***}	0,62 [*]	-0,02
Turska	4,28	0,12	-0,53	-0,01	-0,79 ^{***}	0,09
Crna Gora	4,16	0,14	-0,41	0,29	0,30	-0,44
Bugarska	4,12	0,14	-0,80 ^{***}	-0,46	-0,79 ^{***}	-0,44
Rumunija	4,09	0,06	-0,60 [*]	0,11	-0,07	-0,33
Hrvatska	4,11	0,08	0,70 ^{**}	0,44	-0,29	0,81 ^{***}

Period: 2006-2014	Prosečne GCI	St.Dev. GCI	ρ (GCI,SDI)	ρ (GCI,KK)	ρ (GCI,PS)	ρ (GCI,gBDP)
Makedonija	3,97	0,13	-0,88 ^{***}	0,95 ^{***}	0,60 [*]	-0,47
Grčka	3,99	0,09	0,55	0,82 ^{***}	0,78 ^{**}	0,84 ^{***}
Srbija	3,83	0,05	-0,09	0,50	0,29	-0,01
Albanija	3,79	0,21	0,37	0,15	0,15	-0,79 ^{**}
BiH	3,73	0,20	-0,38	0,95 ^{***}	0,33	-0,13

Izvor: Autorski proračun

Napomena: GCI-Globalni indeks konkurentnosti; SDI-strane direktne investicije; KK-kontrola korupcije; PS-politička stabilnost; gBDP-rast BDP-a; ρ -korelacioni koeficijent. *** $p < 1\%$; ** $p < 5\%$ poverenja; * $p < 10\%$.

Korelacioni koeficijent između indeksa konkurentnosti i stranih direktnih investicija je statistički značajan samo u 4 zemlje (Bugarska, Rumunija, Hrvatska i Makedonija) od ukupno 11 zemalja. Jedino je u Hrvatskoj ovaj koeficijent pozitivan, a to znači da će veći priliv SDI-a uticati na rast konkurentnosti, dok je u drugim pomenutim zemljama ovaj koeficijent negativan. Ovaj rezultat za Hrvatsku je u saglasnosti sa rezultatom Lee i Tcha (2004) koji pokazuju da su SDI-e generatori konkurencije. Dakle, u Bugarskoj, Rumuniji i Makedoniji manji priliv SDI-a dovodi do veće konkurentnosti i obrnuto, veći priliv SDI-a dovodi do manje konkurentnosti ovih zemalja. U Srbiji korelacioni koeficijent između indeksa konkurentnosti i priliva stranih investicija je negativan, ali nije statistički značajan.

Korelacioni koeficijent između kontrole korupcije i indeksa konkurentnosti je visok po vrednosti, pozitivan i statistički značajan u Sloveniji, Makedoniji, Grčkoj i BiH. Minović (2016) je pokazala da Slovenija prednjači po kontroli korupcije na Balkanu, što se odražava na njenu dobru konkurentnost. Međutim, BiH, Makedoniji i Grčka imaju prilično visoku korupciju (videti u Minović, 2016) koja direktno smanjuje konkurentnost ovih zemalja. Korelacioni koeficijent između faktora političke stabilnosti i indeksa konkurentnosti je statistički značajan i pozitivan u Grčkoj, Sloveniji i Makedoniji, a negativan je u Bugarskoj i Turskoj. Minović (2016) je pokazala da Turska prednjači po političkoj nestabilnosti, a Slovenija prednjači po političkoj stabilnosti na Balkanu. Dodatno, Minović (2016) pokazuje da je i u Makedoniji visoka politička nestabilnost u posmatranom periodu. Posledično, pokazuje se da će u Sloveniji dobra politička stabilnost uticati na rast konkurentnosti, dok će u Bugarskoj i Turskoj povećana politička nestabilnost dovesti do smanjenja konkurentnosti. Pored korupcije, uzrok slabe konkurentnosti Makedonije je povećana politička nestabilnost. Korelacioni koeficijent između rasta BDP-a i konkurentnosti je statistički značajan i pozitivan u

Hrvatskoj i Grčkoj, dok je negativan u Albaniji. To znači da će veći rast BDP-a u Hrvatskoj i Grčkoj uticati na veću konkurentnost ovih zemalja, dok je u Albaniji suprotno, manji rast BDP-a povećava konkurentnost Albanije. Međutim, Minović (2016) je pokazala da Albanija ima prilično veliki rast BDP-a u posmatranom periodu, tj. po rastu je odmah iza Turske na celom Balkanu, a jedino Grčka ima negativan rast BDP-a u posmatranom periodu. To znači da će veći privredni rast Albanije smanjiti njenu konkurentnost, dok na konkurentnost Grčke utiče pad BDP-a, konkurencija i politička nestabilnost.

Konkurentnost Balkana i uticaj različitih faktora

Nakon pojedinačne analize konkurentnosti za svaku balkansku zemlju, ovde je predstavljena korelaciona matrica za ceo Balkan. Dakle, svi podaci su agregirani za celu teritoriju Balkana i izračunat je korelacioni koeficijent između SDI-a, kontrole korupcije, političke stabilnosti, privrednog rasta i indeksa konkurentnosti na Balkanu (tabela 3).

Tabela 3. Korelaciona matrica između vrednosti agregiranih promenljivih. Agregacija je vršena za celu teritoriju Balkana i za period 2004-2014.

Korelaciona matrica	GCI	SDI	KK	PS	gBDP
GCI	1,00				
SDI	-0,91 ***	1,00			
KK	0,18	0,13	1,00		
PS	-0,24	0,48	0,63 *	1,00	
gBDP	-0,41	0,65 *	0,11	0,24	1,00

Izvor: Autorski proračun

*Napomena: GCI-Globalni indeks konkurentnosti; SDI-strane direktne investicije; KK-kontrola korupcije; PS-politička stabilnost; gBDP-rast BDP-a; ρ -korelacioni koeficijent. *** $\rho < 1\%$; * $\rho < 10\%$.*

Rezultati iz Tabele 3. pokazuju da je korelacioni koeficijent između indeksa konkurentnosti i stranih direktnih investicija negativan i statistički značajan na nivou poverenja do 1%. To znači da će veći priliv SDI-a uticati na smanjenje konkurentnosti Balkana. Iako, zvuči paradoksalno ovaj rezultat, može da ide u prilog stavu o štetnosti davanja podsticaja i subvencija stranim investicijama. Štaviše, politiku davanja investicija stranim investicijama je potrebno ukinuti zbog

unapređenja konkurentnosti privrede, jer su u dugom roku za rast privrede presudne domaće investicije. Pri čemu bi bilo potrebno poboljšati uslove poslovanja koji su definisani indeksom konkurentnosti (za detalje videti u Arsić, 2016).

Korelacioni koeficijenti su pozitivni i statistički značajni između SDI-a i rasta BDP-a, kao i između kontrole korupcije i političke stabilnosti, na nivou poverenja do 10% (videti Tabelu 3). Iako, iz ovih rezultata ne znamo uzročnost, moguće je tumačiti da će veći rast BDP-a na Balkanu privući više SDI-a i obrnuto. Generalno, nađena pozitivna veza između SDI-a i rasta BDP-a na Balkanu je u saglasnosti sa rezultatom Raheem i Ogebe (2014), dok je u suprotnosti sa Mencingerovim (2003) nalazima jer on nalazi negativnu vezu između SDI-a i ekonomskog rasta, dok Wang i Wong (2009) nalaze pomešane uticaje na rast BDP-a u zavisnosti od tipa stranih investicija. Takođe, bolja kontrola korupcije će uticati i na veću političku stabilnost Balkana, i obrnuto. Međutim, za detaljnije ispitivanje međuzavisnosti pomenutih promenljivih bilo bi potrebno sprovesti ekonometrijske testove kao što je test Grejndžerove kauzalnosti (kao u Mencinger, 2003) i Toda-Yamamoto test uzročnosti (kao u Chowdhury i Mavrotas, 2006), kao i regresionu analizu (Minović, 2016).

ZAKLJUČAK

U radu je predstavljena korelaciona i komparativna analiza balkanskih zemalja u pogledu konkurentnosti. Cilj rada je bio da se ispita uticaj različitih faktora, kao što su strane direktne investicije, korupcija, politička stabilnost i privredni rast svake od zemalja, na konkurentnost, da bi se saznalo zašto je jedna zemlja konkurentnija od druge, a sve pripadaju istoj teritoriji Balkana. Empirijska analiza je sprovedena za period: 2006-2014, za sve balkanske zemlje. Dodatno, podaci su agregirani za ceo Balkan i izvršena je empirijska analiza pojedinih promenljivih po godinama u posmatranom periodu.

Prema vrednosti indeksa konkurentnosti u periodu: 2006-2016, Slovenija je prednjačila na Balkanu, a sledi je Turska. Srbija, Albanija i Bosna i Hercegovina spadaju u kategoriju zemalja sa najmanjom prosečnom konkurentnošću na Balkanu. Posmatrajući samo indeks konkurentnosti Srbije u datom periodu, zaključujemo da je ona najveću vrednost ovog indeksa imale 2008-2009 godine, dok je najniža vrednost ovog indeksa bila 2009-2010 za Srbiju. Međutim, vrednosti ovog indeksa kada je Srbija u pitanju se nisu mnogo popravile ni 2014-2015 i 2015-2016 godine. Najveću nestabilnost konkurentnosti ima Albanija, a najmanju

nestabilnost konkurentnosti ima Srbija. Rezultati empirijske analize pokazuju da je najveći neto priliv SDI-a u procentima BDP-a bio 2007. godine na Balkanu. Posle 2007. nastupanjem globalne ekonomske krize neto priliv SDI-a značajno opada i nadalje je na niskom nivou na celoj teritoriji balkanskog poluostrva. Dodatno, 2008. godina je bila politički najstabilnija, dok je politički najnestabilnija bila 2011. godina. Posmatrajući ceo Balkan, u periodu 2006-2014, vlada prilično slaba kontrola korupcije.

Rezultati korelacione analize pokazuju da je uzrok solidne konkurentnosti Slovenije relativno dobra kontrola korupcije i politička stabilnost. Za razliku od Slovenije, u BiH je uzrok slabe konkurentnosti visoka korupcija. Na konkurentnost Hrvatske utiče veći priliv stranih investicija i veći privredni rast, što je u saglasnosti sa rezultatom Lee i Tcha (2004). Nasuprot ovom rezultatu, u Bugarskoj, Rumuniji i Makedoniji veći priliv SDI-a uzrokuje manju konkurentnost ovih zemalja. Naizgled paradoksalan rezultat je logičan, jer se potvrđuje da strane investicije utiču negativno na konkurentnost zemlje primaoca. Posebno, za Srbiju nije nađena statistički značajna korelacija između stranih investicija i konkurentnosti. Na konkurentnost Makedonije utiču SDI-e, korupcija i politička nestabilnost, dok u Grčkoj konkurentnost zavisi od korupcije, političke stabilnosti i privrednog rasta. Konkurentnost u Bugarskoj zavisi od SDI-a i političke stabilnosti. U Turskoj, Rumuniji i Albaniji po jedan faktor doprinosi konkurentnosti ovih zemalja, a to je politička stabilnost, SDI-e i privredni rast, respektivno. Uzrok slabe konkurentnosti Albanije je visok rast BDP-a. Štaviše, kada je u pitanju Srbija nijedna ispitivana promenljiva statistički značajno ne utiče na njenu konkurentnost. Potrebno je istaći da je uzročnost između ispitivanih promenljivih višeslojna i da je specifična za svaku zemlju, te je potrebno izvršiti više pojedinačnih studija da bi se na valjan način ispitala međuzavisnost promenljivih. Ovaj zaključak korespondira stavu Chowdhury i Mavrotas (2006) kada su ispitivali uzročnost između promenljivih SDI-a i rasta BDP-a.

Agregiranjem podatak za ceo Balkan pokazuje se da će mali priliv SDI-a uticati na veću konkurentnost Balkana. Naizgled paradoksalan rezultat korespondira stavu o štetnosti davanja podsticaja i subvencija stranim investicijama. Radi povećanja konkurentnosti svake pojedinačne balkanske zemlje bilo bi korisno sprovedenje politike ukidanja subvencija stranim investitorima, istovremeno podsticanje investicija iz domaćih sredstava i poboljšavanje uslova poslovanja definisanih indeksom konkurentnosti. Ovaj zaključak korespondira nalazima i mišljenju u referenci Arsić (2016). Preciznije, opažena visoka korupcija generalno na Balkanu u svim godinama posmatranog perioda i davanje subvencija stranim investitorima na dugi rok ne doprinosi konkurentnosti ni pojedinačnih balkanskih zemalja, niti

celog Balkana. Postoji statistički značajna pozitivna veza između SDI-a i rasta BDP-a na Balkanu, što je u saglasnosti sa rezultatom Raheem i Ogebe (2014), dok je u suprotnosti sa Mencingerovim (2003) nalazima. Dodatno, rezultati pokazuju da će bolja kontrola korupcije uticati i na veću političku stabilnost Balkana, i obrnuto. Ističemo, da je za neko buduće i detaljnije istraživanje međuzavisnosti pomenutih promenljivih bilo potrebno sprovesti ekonometrijske testove kao što je test Grejndžerove kauzalnosti (kao u Mencinger, 2003) i Toda-Yamamoto test uzročnosti (kao u Chowdhury i Mavrotas, 2006), kao i regresionu analizu (Minović, 2016).

ZAHVALNICA

Ovaj rad je deo istraživačkih projekata pod šiframa 47009 (Evropske integracije i društveno-ekonomske promene privrede Srbije na putu ka EU) i 179015 (Izazovi i perspektive strukturnih promena u Srbiji: Strateški pravci ekonomskog razvoja i usklađivanje sa zahtevima EU), finansiranih od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

LITERATURA

- [1] Aiginger, K. (1998), „A framework for evaluating the dynamic competitiveness of countries“, *Structural change and economic dynamics*, Vol.9, No. 2, str. 159-188.
- [2] Ajitabh, A., and Momaya, K. S. (2004), „Competitiveness of firms: review of theory, frameworks and models“, *Singapore management review*, Vol.26, No. 1, str. 45-61.
- [3] Arsić, M. (2016), „Treba podsticati rast investicija i izvoza“, u publikaciji: *100 najvećih 100 najboljih 2008-2015*. Izdavač Business Info Group, str. 44-45.
- [4] Asteriou, D. and Price, S. (2001), „Political Instability and Economic Growth: UK Time Series Evidence“, *Scottish Journal of Political Economy*, Vol. 48, No. 4, str. 383-399.
- [5] Barry, F. (2000), „Foreign direct investment, cost competitiveness and the transformation of the Irish economy“, *Development Southern Africa*, Vol.17 No.3, str. 289 – 305.
- [6] Bekaert, G., Harvey, C.R., Lundblad, C.T. and Siegel, S. (2014), „Political Risk Spreads“, *NBER Working Paper* No. 19786. Preuzeto 25. oktobra 2015. sa <http://www.nber.org/papers/w19786.pdf>

- [7] Bennett, J. R. (1998), "Business associations and their potential contribution to the competitiveness of SMEs", *Entrepreneurship & Regional Development*, Vol.10, No.3, str. 243-260.
- [8] Berger, T. (2008), "Concepts on National Competitiveness", *Journal of International Business and Economy*, Vol.9, No.1, str. 3-17.
- [9] Berger, T., and Bristow, G. (2009), "Competitiveness and the benchmarking of nations—A critical reflection", *International Advances in Economic Research*, Vol.15, No.4, str. 378-392.
- [10] Bianchi, R., and Noci, G. (1998), "'Greening' SMEs' Competitiveness", *Small Business Economics*, Vol. 11, No.3, str. 269-281.
- [11] Budak, J. and Rajh, E. (2013), „Corruption as an obstacle for doing business in the Western Balkans: A business sector perspective“, *International Small Business Journal*, Vol. 0, No. 0, str. 1–18.
- [12] Busse, M. and Hefeker, C. (2007), „Political risk, institutions and foreign direct investment“, *European journal of political economy*, Vol. 23, No. 2, str. 397-415.
- [13] Campos, N. F., and Nugent, J. B. (2002), „Who is afraid of political instability?“, *Journal of Development Economics*, Vol.67, No.1, str. 157-172.
- [14] Cantwell, J., and Barnard, H. (2008), „Do firms from emerging markets have to invest abroad?“ Outward FDI and the competitiveness of firms“, *The rise of transnational corporations from emerging markets: threat or opportunity*, str. 55-85.
- [15] Carkovic, M. and Levine, R. (2005), „Does Foreign Direct Investment Accelerate Economic Growth?“, in Moran et al. (eds.), *Does Foreign Direct Investment Promote Development?*, Washington DC, Institute for International Economics, str. 195–220.
- [16] Chowdhury, A. and Mavrotas, G. (2006), „FDI and growth: What causes what?“, *The World Economy*, Vol. 29, No. 1, str. 9-19.
- [17] Clipa, P. (2011), „Competitiveness through Foreign Direct Investment“, Available at SSRN 1861947.
- [18] Cuervo-Cazurra, A. (2008), „Better the devil you don't know: Types of corruption and FDI in transition economies“, *Journal of International Management*, Vol. 14, No. 1, str. 12-27.
- [19] Đuričin, S., Stevanović S. and Baranenko E. (2013), *Analiza i ocena konkurentnosti privrede Srbije*, Izdavač: Institut ekonomskih nauka, Beograd, str. 195.
- [20] Goel, R. K. and Budak, J. (2006), „Corruption in transition economies: effects of government size, country size and economic reforms“, *Journal of Economics and Finance*, Vol. 30, No. 2, str. 240-250.

- [21] Gomezelj, D. O. and Mihalič, T. (2008), „Destination competitiveness—Applying different models, the case of Slovenia“, *Tourism management*, 29(2), 294-307.
- [22] Gugler, P. and Brunner, S. (2007), „FDI effects on national competitiveness: A cluster approach“, *International Advances in Economic Research*, Vol.13, No.3, str. 268-284.
- [23] Hämmäläinen, T. J. (2003), *National Competitiveness and Economic Growth*, Books.
- [24] Herciu, M. (2013), „Measuring international competitiveness of Romania by using Porter's diamond and revealed comparative advantage“, *Procedia Economics and Finance*, No. 6, str. 273-279.
- [25] Hunya, G. (2000), „International competitiveness impacts of FDI in CEECs“, No. 268. The Vienna Institute for International Economic Studies, wiiw.
- [26] IFC (1997), *Foreign Direct Investment, Lessons of Experience*, International Finance Corporation and Foreign Investment Advisory Service, No. 5, Washington, D.C., str. 119.
- [27] Kaufmann, D., Kraay A. and Mastruzzi M. (2010), „The Worldwide Governance Indicators: A Summary of Methodology, Data and Analytical Issues“, *World Bank Policy Research Working Paper* No. 5430. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1682130
- [28] Kovačič, A. (2007), „Benchmarking the Slovenian competitiveness by system of indicators“, *Benchmarking: An International Journal*, Vol. 14, No. 5, str. 553-574.
- [29] Laffont, J. J., and N'Guessan, T. (1999), „Competition and corruption in an agency relationship“, *Journal of Development Economics*, Vol. 60, No. 2, str. 271-295.
- [30] Lambsdorff, J.G. (2003), „How corruption affects persistent capital flows“, *Economics of Governance*, No. 4, str. 229–243.
- [31] Lazarević-Moravčević, M., (2014), „Inovacioni potencijali malih i srednjih preduzeća u Srbiji“, *Deindustrijalizacija u Srbiji: mogućnosti revitalizacije industrijskog sektora* / redaktor Božo Drašković, Beograd : Institut ekonomskih nauka : Beogradska bankarska akademija, Fakultet za bankarstvo, osiguranje i finansije, 2014 (Beograd: Čigoja štampa), str. 657-669.
- [32] Lazarević-Moravčević, M., Stevanović S. and Belopavlović G. (2014), „Specifics of Management in Small and Medium-Size Enterprises in Serbia“, *Economic Analysis*, Vol. 42, No. 3/4, str. 104-117.
- [33] Lee, M. and Tcha, M. (2004), „The color of money: the effects of foreign direct investment on economic growth in transition economies“, *Review of World Economies*, Vol. 140, No. 2, str. 211–229.

- [34] Lovrinčević, Ž., Mikulić D. and Rajh E. (2008), "Usporedba metodologija mjerenja konkurentnosti nacionalnog gospodarstva i položaj Hrvatske", *Ekonomski Pregled*, Vol. 59, No. 11, str. 603-645.
- [35] Malmberg, A., Sölvell, Ö. and Zander, I. (1996), "Spatial clustering, local accumulation of knowledge and firm competitiveness", *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography*, str. 85-97.
- [36] Mencinger, J. (2003), "Does foreign direct investment always enhance economic growth?", *Kyklos*, Vol. 56, No. 4, str. 491-508.
- [37] Milunovich, G. and Minović, J. (2014), "Local and global illiquidity effects in the Balkans frontier markets", *Applied Economics*, Vol. 46, No. 31, str. 3861-3873.
- [38] Minović, J. (2011), "Liquidity Measuring of Financial Market in Western Balkan Region: the Case of Serbia", *Contemporary issues in the integration processes of Western Balkan countries in the European Union*. Izdavač: Ljubljana: International Center for Promotion of Enterprises; Beograd: Institut ekonomskih nauka, Poglavlje 27, str: 443-459.
- [39] Minović, J. (2016), "Strane direktne investicije i privredni rast balkanskih zemalja", u Monografiji *Strane direktne investicije i privredni rast u Srbiji*, Izdavač: Ekonomski fakultet, Univerziteta u Beogradu, str. 103-119.
- [40] Minović, J. and Erić, D. (2016), "Impact of Political Risk on Frontier Capital Market", *Engineering Economics*, Vol. 27, No. 2, str. 151-162.
- [41] Porter, M. E. (1990), *The competitive advantage of nations*, New York: Free Press.
- [42] Porter, M. E. (1994), "The competitive advantages of far eastern business: A response", *Journal of Far Eastern Business*, Vol. 1, No. 2, str. 1-12.
- [43] Raheem, I. D. and Ogebe, J. O. (2014), "External financial flows, policies and growth in Sub-Saharan Africa", *Issues*, Vol. 2, No. 4.
- [44] Razafimahefa, I. and Hamori, S. (2005), "An empirical analysis of FDI competitiveness in Sub-Saharan Africa and developing countries", *Economics Bulletin*, Vol. 6, No. 20, str. 1-8.
- [45] Reiljan, J., Hinrikus, M. and Ivanov, A. (2000), "Key issues in defining and analysing the competitiveness of a country", University of Tartu Economics and Business Administration, *Working Paper*, (1).
- [46] Singh, R. K., Garg, S. K. and Deshmukh, S. G. (2008), "Strategy development by SMEs for competitiveness: a review", *Benchmarking: An International Journal*, Vol. 15, No. 5, str. 525-547.
- [47] Singh, R. K., Garg, S. K. and Deshmukh, S. G. (2009), "The competitiveness of SMEs in a globalized economy: Observations from China and India", *Management Research Review*, Vol. 33, No. 1, str. 54-65.

-
- [48] Stošić, I. and Erić, D. (2012), "Challenges and perspectives of implementation structural changes in Serbian economy", In *Managing structural changes: trends and requirements*. Faculty of Economics of the University of Coimbra, Portugal, str. 25-43.
- [49] Stošić, I. and Minović, J. (2014), "Benchmarking western Balkan economies", *Industrija*, Vol. 42, No. 1, str. 149-170.
- [50] Trabold, H. (1995), "Die internationale Wettbewerbsfähigkeit einer Volkswirtschaft", *Vierteljahrshefte zur Wirtschaftsforschung des DIW*, Vol. 64 No. 2, str. 169-183.
- [51] Wang, M. and Wong, S. (2009), "What Drives Economic Growth? The Case of Cross-Border M&A and Greenfield FDI Activities", *Kyklos*, Vol. 62, No. 2, str. 316-330.
- [52] WDI (2016), World Bank. World Development Indicators. <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>. (10. avg. 2016.)
- [53] WEF (2016a). World Economic Forum, The Global Competitiveness Index Historical Dataset (2005-2014). www3.weforum.org/docs/GCR2014-15/GCI_Dataset_2006-07-2014-15.xlsx (retrieved on September 2016).
- [54] WEF (2016b). World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2015-2016. http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf (retrieved on September 2016)
- [55] WGI (2015), World Bank. Worldwide Governance Indicators. <http://data.worldbank.org/data-catalog/worldwide-governance-indicators>. (25. sept. 2015).
- [56] WIPR (2013), *World Investment and Political Risk*, World Bank Group. Multilateral Investment Guarantee Agency, Washington, US.
- [57] Xiaojuan, J. (2002), "Contributions of Foreign Invested Enterprises in China to Local Economic Growth", *Structural Upgrading and Competitiveness [J]*. *Social Sciences In China*, No. 6, str. 4-14.